

др *Видоје* СПАСИЋ  
ванредни професор Правног факултета Универзитета у Нишу

## НОВА ЛЕГИСЛАТИВА О ПРАВУ ОПЛЕМЕЊИВАЧА БИЉНИХ СОРТИ У СРБИЈИ

### Резиме

*Опелемењивачима биљних сорти припада на основу закона искључиво право на заштити и искоришћавање својих творевина.*

*У Србији су последњих година донета два закона у овој области. Они су савремени, позитивни и најредни, јер побољшавају правни положај опелемењивача нових биљних сорти. Међутим, ови пројиси садрже и значајне мане, односно носе одређене опасности. Оне се оледају у могућности да се може створити опелемењивачко право и на јенетски модификоване биљке. То носи велики ризик за људе и животиње, јер још увек нема поузданих доказа о последицама коришћења ГМО.*

**Кључне речи:** *опелемењивачко право, биљна сорта, семе.*

### І Увод

Биљне сорте и њихов диверзитет имају витални значај за живи свет и природу. Њихова улога је вишеструка, а нарочито се манифестује у виду значајног сегмента исхране живих бића, као и незаобилазног фактора за одржање равнотеже еко система. Селекција биља представља једно од најстаријих занимања човека. Процес доместикације трајао је око пет хиљада година. Значење појма „опелемењивање“ или „побољшање“ биљне врсте врло је различито, зависно од жеља и потреба човека, по-

трошача пољопривредних производа као и од времена којем је производ намењен.<sup>1</sup>

Модерно оплемењивање биља, засновано на научним основама генетике, постоји један век, а генетичко инжењерство само три деценије. Управо, захваљујући оплемењивању код готово свих култивисаних биљака успела се побољшати њихова физиолошка својства.<sup>2</sup>

Прилагођавање биљне врсте на нове услове узгоја омогућило је проширивање подручја узгоја те врсте.<sup>3</sup> Сем тога, оплемењивање биља је најјефтинији начин подизања пољопривредне производње и продуктивности.

Постоји преко 1,5 милиона биљних и животињских врста на нашој планети. Од око 250 хиљада врста цветница, само њих двадесетак чини највећи део људске исхране. Мали број врста које човек искоришћава у исхрани представља велики хендикеп и латентну опасност по егзистенцију, па чак и опстанак човека.<sup>4</sup> Слаба заступљеност неких хранљивих састојака, као нпр. незасићених масних киселина, или витамина, могу имати озбиљне нежељене или чак штетне последице по човечанство.<sup>5</sup>

- 1 Тако, нпр. код парадајза намењеног индустријској преради пожељна је дебела покожица и већи садржај сувог садржаја, због лакшег подношења транспорта и мањег утрошка енергије приликом прераде, па ће и оплемењивање бити усмерено у том правцу. Напротив, потрошачи свежег парадајза даће предност укуснијем плоду тање покожице, па ће оплемењивање конзумног парадајза бити усмерено у супротном правцу. Укус потрошача такође се временом мења. Тако, нпр. док су некада биле цењене слатке јабуке, данас потрошачи више преферирају киселије јабуке. Ове особине се међусобно искључују, па тако не можемо имати истовремено укусан конзумни парадајз дебеле и чврсте покожице. Но, у сваком случају оплемењивање неке врсте не води само у једном правцу, односно циљу.
- 2 Као пример може нам послужити шећерна репа. Први покушаји да се произведе шећер из репе били су безуспешни, јер је тадашња репа садржавала свега 5–7% шећера. Данас, након приближно 200 година, оплемењене су сорте које могу произвести и преко 20% шећера.
- 3 Најбољи је пример сирка за зрно, који је у ствари тропска трава. Извезен у САД прво се успешно узгајао у јужним државама, да би се постепено оплемењивањем у њега уносила ранозрелост и тиме се омогућио његов узгој у све севернијим подручјима.
- 4 Тако, изненадне појаве епидемија биљних болести или штеточина може довести до уништења главног извора хране, што може имати катастрофалне последице. По злу је позната глад која је, због болести кромпира, захватила Ирску 1845–1847. године. Уништење винограда појавом филуксере у прошлом веку многе је виноградарске крајеве довело на руб економске пропасти.
- 5 Чињеница је да више од 50% калорија у људској исхрани потиче од житарица. У неразвијеним земљама пиринач је важнији од пшенице, просо и сирак од кукуруза, а касава (тропска коренаста биљка) од кромпира.

Биолошки диверзитет је значајан фактор људског постојања, и одлучујући фактор у одрживом развоју и искорењивању сиромаштва и глади у свету. Такође, биолошка разноврсност представља ослонац људској врсти у погледу исхране, лекова, станишта. Применом науке и технологије у производњи (као што су стандардизована и контролисана употреба пестицида, органски начин узгајања и сл.), пољопривредници могу да одрже равнотежу између одрживог развоја, повећања приноса и очувања екосистема.<sup>6</sup>

## II Нови закони о оплемењивачком праву у Србији

Постоје многи међународни извори права у овој области. Најзначајнији је Међународна конвенција за заштиту нових биљних сорти (краће: УПОВ конвенција).<sup>7</sup>

У Србији су задњих година донета два кључна системска закона везана за права оплемењивача биљних сорти. Најпре је донет Закон о заштити права оплемењивача биљних сорти, 2009. године<sup>8</sup>, а следеће године и Закон о признавању сорти пољопривредног биља.<sup>9</sup> Они ће централни предмет пажње у овом раду.

У чл. 2, Закона о праву оплемењивача дато је значење појединих појмова.

*Биљна сортиа* (у даљем тексту: сорта) јесте скуп биљака унутар јединствене ботаничке класификације најниже познате категорије који је, без обзира на то да ли су услови за додељивање права оплемењивача испуњени:

- 
- 6 Организација за храну и пољопривреду при Уједињеним Нацијама (ФАО) процењује да је током последњег века изгубљено око 3/4 генетског материјала гајених врста. На глобалном нивоу, биљне врсте се чувају у банкама гена, ботаничким баштама, али једнако важан задатак је очување биолошке разноврсности на пољопривредним добрима и у природном окружењу, где се врсте могу прилагођавати новонасталим условима у борби са осталим врстама у природном окружењу.
  - 7 *International Convention for the Protection of new Varieties of Plants*, of December 2, 1961, as Revised at Geneva on November 10, 1972, on October 23, 1978, and on March 19, 1991. Конвенција је закључена 2. децембра 1961. године, а текст је измењен у Женеви 10. новембра 1972. године, 23. октобра 1978. године и 19. марта 1991. године.
  - 8 Закон је донет 29.5.2009. године, а објављен је у *Службеном гласнику Републике Србије*, бр. 41/09, из 2009. године; измене и допуне Закона објављене су у *Службеном гласнику Републике Србије*, бр. 88/11, од 22.11.2011. године.
  - 9 Закон је објављен у *Службеном гласнику Републике Србије*, бр. 30/10, од 5.5.2010. године.

- дефинисан изражавањем особина које су последица утицаја датог генотипа или комбинације генотипова;
- различит од другог скупа биљака по изражавању најмање једне од датих особина;
- који представља јединицу у односу на могућност сорте за умножавање без промена;

*Репродукциони материјал* јесу целе биљке или делови биљака, укључујући и семе, који се могу користити за умножавање и узгајање биљака.

*Заштићена сорта* јесте сорта која је заштићена у складу са одредбама овог закона.

*Општењивач* јесте: лице које је створило или открило и развило нову сорту; Послодавац лица које је у радном односу створило или открило и развило нову сорту или лица које је по његовом овлашћењу обавило посао; Правни следбеник лица које је створило или открило и развило нову сорту или његовог послодавца.

## 1. Услови за признавање права општењивача

Општи услови за додељивање права општењивача прописани су у чл. 6 Закона. Право општењивача додељује се ако је сорта нова, различита, униформна, стабилна и ако испуњава услове за давање имена сорте, у складу са овим законом.

*Новишеј сорте.* Сорта се сматра новом ако на дан подношења захтева за додељивање права општењивача биљне сорте репродукциони или убрани материјал те сорте није продат или на други начин отуђен од стране општењивача или уз његову сагласност, а ради њеног коришћења у Републици Србији дуже од једне године или на територији друге државе дуже од четири године, односно дуже од шест година у случају винове лозе, дрвенастих воћних врста и осталог дрвећа. Сорта ће се сматрати новом и ако је отуђена на неки од законом прописаних начина. Сорта ће се сматрати новом и ако је располагање том сортом од стране општењивача резултат представљања те сорте на званичним изложбама.

*Различитости сорте.* Сорта се сматра различитом ако се јасно разликује у изражавању најмање једне особине која је последица утицаја генотипа или комбинације генотипова, у односу на било коју другу сорту чије је постојање општепознато у време подношења захтева за додељивање права општењивача биљне сорте.

*Униформности сорте.* Сорта се сматра униформном ако је довољно уједначена у изражавању особина које су укључене у испитивање раз-

личитости, с обзиром на одступања која се могу очекивати због особениости њеног умножавања.

*Стабилности сортије.* Сорта се сматра стабилном ако њене особине које су биле предмет испитивања различитости остају непромењене и после поновљеног умножавања или у случају појединачног циклуса умножавања после сваког таквог циклуса. Министар прописује методе испитивања испуњености за сваки услов правне заштите стабилности сорте.

*Име сортије.* Сорта се означава именом које је њена својствена ознака.

Име сорте:

1) мора бити такво да се на основу њега може извршити идентификација сорте;

2) не може се састојати само од бројева, осим у случају када такав начин означавања сорте представља уобичајену праксу;

3) мора бити такво да не доводи у забуну или проузрокује недоумице у погледу особина, вредности или идентитета сорте, односно идентитета оплемењивача;

4) мора се разликовати од сваког имена које на територији других чланица УПОВ-а носи нека друга сорта, а која припада истој или блиској биљној врсти;

5) не сме бити исто или такво да се може заменити са именом на које је треће лице стекло право коришћења, или га је у доброј вери користило у правном промету;

6) не сме да се односи искључиво на особине које су заједничке и за друге сорте исте биљне врсте;

7) не сме бити неподесно за употребу у Републици Србији.

Ако је сорта заштићена у чланици УПОВ-а или ако је захтев за додељивање права оплемењивача биљне сорте за исту сорту поднет у чланици УПОВ-а, оплемењивач који подноси захтев за додељивање права оплемењивача биљне сорте у Републици Србији може предложити само име сорте које је већ предложено или уписано у регистар у тој чланици УПОВ-а.

## **2. Поступак за признавање права оплемењивача биљне сорте**

Поступак заштите права оплемењивача који су одређени овим законом у Републици Србији спроводи министарство надлежно за послове пољопривреде, по општим правилима управног поступка.

Поступак за додељивање права оплемењивача биљне сорте покреће се на основу захтева за додељивање права оплемењивача биљне сорте

Министарству (чл. 15). Уз захтев, у писаној форми, потребно је доставити документацију о стварању сорте и предлог имена сорте, а на захтев Министарства и одговарајуће узорке репродукционог материјала.

Подношењем захтева заснива се право приоритета и ексклузивитета. Оплемењивач се може користити правом унионистичког приоритета у оквиру чланица УПОВ-а, у периоду од 12 месеци од дана подношења првог захтева.

У поступку разматрања захтева за додељивање права оплемењивача Министарство врши испитивање сорте у огледном пољу, лабораторији или друга неопходна испитивања (чл. 19). Заинтересована лица могу поднети приговор на предлог имена сорте као и приговор на упис захтева за додељивање права оплемењивача у Регистар захтева.

На основу резултата испитивања и предлога Стручног савета министар доноси решење о додељивању права оплемењивача или одбијању захтева за додељивање права оплемењивача, у року од 30 дана од дана давања предлога од стране Стручног савета (чл. 22). Сорта за коју је оплемењивачу додељено право оплемењивача уписује се у Регистар заштићених биљних сорти, који води Министарство.

Право оплемењивача на заштићену сорту траје 25 година, а за кромпир, винову лозу, дрвенасте воћне врсте и остало дрвеће 30 година од дана додељивања права оплемењивача. Под даном додељивања права оплемењивача сматра се дан доношења решења о додељивању права оплемењивача.

Пример испитивања резултата нове и постојеће сорте, које спроводи надлежни орган у поступку признавања нове сорте.

Ботаничка припадност: ЈАРА ГРАХОРИЦА – *Vicia sativa* L.

У поређењу са сортом, која је послужила као стандард, Сорта 1 одликује се следећим особинама:

\* Морфолошко – биолошке особине (оцена 1–9)

Биљка: висина биљке – 87,3 цм сорта, за 8,7 нижа од стандарда.

Биљка: број махуна по биљци – 10,6 сорта за 2,0 мањи од стандарда.

Маса 1000 зрна: 68,6 сорта за 3,6 већа од стандарда.

Отпорност према полегању: 4,5 сорта за 0,1 већа од стандарда.

\* Хемијско технолошке особине (%)

Садржај сирове целулозе: 26,08 сорта за 0,59 мањи од стандарда.

Садржај сирових протеина: 21,93 сорта за 1,29 мањи од стандарда.

Садржај масти: 2,52 сорта за 0,29 мањи од стандарда.

Садржај пепела: 9,31 сорта за 0,77 мањи од стандарда.

БЕМ: 40,16 сорта за 2,94 већи од стандарда.

НДФ: 56,39 сорта за 1,65 већи од стандарда.

АДФ: 45,61 сорта за 4,37 већи од стандарда.

\* Продуктивност

У просеку година и локалитета Сорта 1 грахорице остварила је врло значајно мањи принос зелене масе (24.741 – кг/ха) у поређењу са стандардом „Нови Београд“ и значајно мањи принос суве материје (5359 – кг/ха), док је принос зрна (1.714 – кг/ха) био на нивоу сорте стандарда. Принос протеина Сорте 1 је био 1.441 кг за 33 кг мањи од приноса протеина стандарда.

Треба истаћи да је последњих година семенарство у Србији у кризи, о чему сведочи и чињеница да су у 2010. површине под усевима биле за готово трећину мање него годину пре. Семенска производња лане у Србији била реализована на 42.189 хектара (ха), што је за близу 20.000 ха мање него 2009. када су те површине износиле 61.824 ха.

### 3. Садржина права оплемењивача

У чл. 25, регулисан је обим права оплемењивача. Садржину његовог права чине моралноправна и имовинскоправна овлашћења.

Оплемењивач има право да његово име, односно назив буде назначен у захтеву за додељивање права оплемењивача, списима, регистрима, исправама и публикацијама.

Оплемењивач има искључива имовинска овлашћења која обухватају следеће активности:

- 1) производњу или репродукцију, односно умножавање заштићене сорте;
- 2) кондиционирање за репродукцију заштићене сорте;
- 3) понуду заштићене сорте на продају;
- 4) продају или други вид пласмана заштићене сорте на тржишту;
- 5) извоз или стављање у слободан промет заштићене сорте;
- 6) складиштење за било коју намену наведену у тач. 1) до 5) овог става.

Одредбе о правима оплемењивача сходно се примењују и на:

- 1) сорте које су у основи изведене од заштићене сорте, при чему заштићена сорта у основи није изведена сорта;
- 2) сорте које се не могу јасно разликовати од заштићене сорте;

3) сорте чија производња захтева поновну употребу заштићене сорте.

Сорта се сматра изведеном из друге сорте (иницијалне сорте) ако:

1) је претежно изведена из иницијалне сорте или из сорте која је и сама претежно изведена из иницијалне сорте, све док задржава основне карактеристике које произилазе из генотипа или из комбинације генотипова иницијалне сорте;

2) се јасно разликује од иницијалне сорте;

3) је слична иницијалној сорти у испољавању основних особина које су последица генотипа или комбинације генотипова иницијалне сорте, изузев разлика које произилазе из самог чина извођења.

У основи изведене сорте могу бити добијене селекцијом неког природног или индукованог мутанта или соматоналне варијанте, селекцијом једне индивидуе од биљака иницијалне сорте, повратним укрштањем или трансформацијом насталом генетичким инжењерингом.

#### *а) Изузеци од права оплемењивача*

У чл. 26, прописано је да се из оплемењивачког права изузимају:

1) активности које се предузимају за личну употребу и у некомерцијалне сврхе;

2) активности које се предузимају у експерименталне сврхе;

3) активности које се предузимају у сврху оплемењивања других сорти и активности ус кладу са овим Законом.

За сорте биљних врста на које се односе изузеци од права оплемењивача, сматра се да право оплемењивача није повређено од стране пољопривредног произвођача који у оквиру разумних граница и у складу са очувањем права оплемењивача, у сврху умножавања на сопственом имању, користи убрани материјал заштићене сорте (у даљем тексту: „семе са тавана“) који је добио сетвом на сопственом имању.

Сорте воћака, украсног биља, повртарског биља и шумског дрвећа не могу бити укључене у листу врста пољопривредног биља из ст. 2 овог члана.

Пољопривредни произвођачи, осим малих пољопривредних произвођача, дужни су да плате носиоцу права оплемењивача разумну накнаду, у складу са тржишним условима, за коришћење „семена са тавана“, која је значајно нижа од накнаде за куповно семе. Пољопривредни



произвођачи дужни су да оплемењивачу, на његов захтев, доставе у писменој форми потребне податке у вези са коришћењем „семена са тавана“.

Најзад, Закон прописује ограничење права оплемењивача у облику исцрпљења права.

*б) Пренос права оплемењивача и уступање права коришћења заштићене сорте*

Закон је прописао два облика преноса права оплемењивача: цесију и лиценцу. У том смислу, носилац права оплемењивача може своје право оплемењивача у односу на заштићену сорту, у целини или делимично, уговором у писаној форми да пренесе на друго лице (чл. 29). Такође, носилац права може право коришћења заштићене сорте, у целини или делимично, да уступи другом лицу, на основу уговора о лиценци (чл. 30).

У чл. 31, прописани су услови за издавање обавезне лиценце, као вид својеврсне санкције за носиоца права оплемењивача. То ће се догодити, ако носилац права оплемењивача одбије да другим лицима уступи право на коришћење заштићене сорте или им поставља неоправдане услове за такво уступање, на захтев заинтересованог лица министар решењем може, само из разлога националне или друге изузетне потребе (заштита здравља и исхрана становништва, заштита јавног интереса) дати обавезну лиценцу, под условом да носилац права оплемењивача, сам или преко другог лица, не користи или недовољно користи заштићену сорту у Републици Србији.

*в) Престанак права оплемењивача*

Право оплемењивача може престати на три начина. Пре свега, право оплемењивача може престати на захтев носиоца права оплемењивача (чл. 36). Други начин престанка права јесте оглашавање права оплемењивача ништавим (чл. 37). Оно се може извршити од стране министра у законом прописаним случајевима. Најзад, укидање права оплемењивача, може бити учињено од стране министра, у законом тачно прописаним случајевима (члан 38).

Решење о оглашавању ништавим, као и решење о укидању права оплемењивача Министарство уписује у Регистар заштићених биљних сорти и објављује се у „Службеном гласнику Републике Србије“.

### III Закон о признавању сорти пољопривредног биља

Овај Закон унеколико надопуњује претходни у одређеним сегментима, тако што регулише услове и поступак за признавање сорти пољопривредног биља, упис сорти у регистар биља, као и одржавање сорти пољопривредног биља.

У чл. 5, наведеног Закона прописани су услови за признавање сорте. У том смислу, потребно је да је сорта:

а) дистинктивна (различита), униформна и стабилна (тзв. ДУС тест);

б) има бољу производну и употребну вредност (ВЦУ тест) и да

в) име сорте буде у складу са прописаним захтевима.

Поступак за признавање сорте спроводи се на захтев заинтересованог лица, а одвија се пред Министарством за пољопривреду Републике Србије (према општим правилима управног поступка).

Све ово што је горе наведено у складу је са претходним Законом (о правима оплемењивача), само је даље разрађен начин за признавање сорти пољопривредног биља.

Оно што је по мишљењу аутора овог рада значајно и дискутабилно јесу следеће одредбе. У члану 2, ст. 1, који одређује поље примене Закона, наведено је да се на признавање сорти генетски модификованог биља, поред одредаба овог Закона, као супсидијарни (допуњујући) примењују прописи који регулишу ГМО (генетски модификовани организми). Ова одредба прећутно и посредно најављује могућност признавања, односно заштите и ГМО.

Исто тако, у чл. 22, регулисан је упис стране сорте воћа и винове лозе. Упис такве сорте врши се на захтев носиоца права, уколико је сорта заштићена у некој земљи чланици УПОВ конвенције. Упис у регистар признатих сорти реализује се на захтев страног носиоца права, с тим што наш-домаћи орган само спроводи пуке административне радње, односно просто прима к знању чињенично стање, не упуштајући се ни најмање у било какву суштинску проверу. Ова одредба фаворизује стране носиоце права у односу на домаће. Такође, ова одредба ствара могућност релативно лаког уписа у регистар страних непроверених (сумњивих) сорти, па и сорти ГМО. Наиме, страни носилац права може у својој земљи регистровати и ГМО (ако то допушта његово национално законодавство), па затим то просто пренети у наш регистар. Пошто се наш орган не упушта у садржај права (тј. сорте), ето лаког начина за улазак ГМО у нашу земљу.

Чини се, ипак, да највише подозрења изазива чл. 30, који регулише одобравање увоза семена или садног материјала сорте која није

уписана у регистар. У том смислу, министар може решењем дозволити увоз одређене количине семена или материјала, у циљу:

- оплемењивања;
- научно-истраживачког рада;
- вођења поступка признавања сорте;
- заштите сорте пољопривредног биља;
- предиспитивања сорте; и
- демонстрационих огледа.

Укупна количина семена ратарског и повртарског биља не може бити већа од оне која је потребна за сетву на 1 хектара, а садног материјала воћа и винове лозе до 1 ара.

Слично претходном и овај члан на посредан начин допушта увоз ГМО (у облику семена или садног материјала).

#### IV Савремени глобални трендови у биотехнологији

Биотехнологија, уз информатику, представља научну дисциплину која се у последње време највише развија. Међутим, она, такође, изазива и озбиљне полемике и контроверзе. С једне стране, ова наука нуди оптимизам и наду за решавање великих проблема са којима се сусреће човечанство, нарочито глад и многе неизлечиве болести. Али, с друге стране, биотехнологија носи и одређене страхове и неизвесности.

У првом реду, велике потенцијалне опасности изазивају намере највећих светских компанија за производњу семена (где је најпознатији Монсанто). Монсанто и неколицина других гиганата желе имати власништво над свим семеном и свету путем својих патената и генетског инжењеринга. Оне желе апсолутну контролу над целим биодиверзитетом, земљом и водом. Они желе надзор над начинима путем којих се храна узгаја, процесуира и доставља. А у настојању да задобију ту контролу, уништавају еколошке процесе на планети, наше фарме, наше здравље и нашу слободу. Њихово „решење“ било је то да се над семеном уведе интелектуално власништво, тако да је дословно чување семена постало крађа, а дељење семена криминални чин.

Као противтежа Монсанту и сличним компанијама, у свету су почела да се формирају удружења са задатком чувања семена и биодиверзитета, као основном еколошком и етичком дужношћу. Једно од најпознатијих удружења такве врсте је *Navdanya* основана пре четврт века. Ово удружење, које је, у ствари покрет, делује под слоганом „окупирајте семе“. До данас су основали 66 јавних банки семена, сачували

преко 3.000 врста риже, зауставили доношење закона који онемогућавају њихову делатност о омогућавају „биопиратсва“.

Монсанто и друге корпорације створили су узбуну по питању очувања семена. Стога су удружења почела глобалну кампању за суверенитет семена. До сада су преко 84 организације поднеле тужбу против компаније Монсанто и њиховог програма патентирања семена.

Тренутно гиганти на подручју генске технологије поседују преко 30 патената типа „терминатор“, што је после открића и примене феномена хетерозиса, најмоћнији монопол у семенарству. Тзв. „терминатор“ технологија је уопштено прихваћена као неморална, опасна по сигурност производње хране, посебно 1,4 милијарде сиромашних сељака који зависе од властитог семена. Та је технологија изразит пример погрешно усмерене науке (генетско инжењерство) и биотехнологије у пољопривреди. Из ње је видљива покретачка снага мултинационалних корпорација – доминација над светским залихама хране, односно жеља за контролом и поседовањем живота. Ово је део плана који су осмислиле корпорације одлучне да преузму контролу над светским залихама хране. Процењује се да ће за пет година око 95 посто семења бити генетски модификовано.

Следећи корак путем којих корпорације желе завладати прехрамбеним сектором је контрола пољопривредних имања ситних пољопривредника У неким америчким државама већ постоје закони који прописују и контролишу производњу хране од стране ситних пољопривредника, који могу произвести само за своје потребе, а никако за комерцијалне сврхе, чак не и за рођаке и пријатеље. Тиме се једино омогућава великим компанија да имају монопол над производњом и продајом хране. Компанија *Cargill*, највећи произвођач жита на свету, креирао је пољопривредни закон при организацији СТО – који је уништио малу производњу широм света, мале пољопривреднике, девастирао амазонске шуме и од хране створио спекулативну робу којом се тргује на светским берзама. Све је то учињено да би се наводно смањила глад у свету. Таква прича је лицемерна, јер и даље у свету гладује преко 2 милијарде људи, док се истовремено баца велика количина хране. Дакле, проблем није у глобалном мањку хране у свету, већ у нерационалном трошењу и неправилној расподели, због похлепне, капиталистичке и неодрживе корпоративно-индустријске пољопривреде.

Велике мултинационалне компаније су једноставно замениле здраву, локалну храну са „*junk food*-ом“ и процесуираном храном путем закона о „сигурности хране“ које ја називам псеудо-хигијенским законима. Те законе на глобалном нивоу проводи WTO, а на националној корпорације.

Последња карика у ланцу корпоративног преузимања прехранбеног сектора су велики шопинг центри као што је *Walmart* у САД-у. У Индији су се снажно борили и изборили против доласка *Walmarta* који има за циљ уништити све мале продавнице локалне хране које прехрањује милионе. Стога, антиглобалисти чине све како би „окупирали“ изворе хране, јер сматрају да ће корпорације уништити и тло и семе, и воду и земљу, климу и цели биодиверзитет.<sup>10</sup> Они сматрају да постоји алтернатива којом можемо спасити нашу планету, наше фарме и наше здравље. Окупирати прехранбени процес значи одупрети се корпоративној контроли и почети с изградњом одрживих алтернатива – од семена до стола.

Осим наведеног, генетски инжењеринг отворио је могућност мешања гена различитих врста и то без јасног знања о исходу, пробијајући баријеру врста! Гене за своју трансгену мешавину могу тражити било где – у вирусима, бактеријама, биљкама, животињама, па чак и у људима – а оне гене који не постоје у природи могу стварати у лабораторијама. Дакле, буквално је постало могуће (и дешава се у пракси) спајање гена вируса, бактерије, човека, биљке и животиње – у један живи организам, који често зову трансгени или генетски модификован ГМО. Ако се таквим поступком створи нешто налик животињама то се зове трансгени химера, а ако резултат буде нешто налик биљци она је генетски модификована. У бити, не зна се какве ће особине имати ово биће, нити какве све последице могу настати услед примене ове технологије на здравље људи, биљака и животиња и укупно појмљив свет. У том смислу, молекуларна биотехнологија представља етички изазов 21. века. Све у свему, нема сумње да таква наука није холистичка, већ редуccionистичка.

Технике генетичког инжењеринга засноване на рекомбинацији ДНК и задирући у генетички код човека отварају могућност управљања животом на нивоу његовог настанка, променом генетичке гарнитуре и новом еволуцијом људске врсте. Сваки покушај да се промене закони о патентирању увек наилази на исте приговоре индустрије: сврха патената је да се заштите права онога ко је производ изумео, како би могао експлоатисати свој проналазак у комерцијалне сврхе, јер без тога компанија не би могла ни оправдати инвестирање у истраживање. Бројне расправе се воде око експлоатације, профита, власништва, контроле над генетски модификованим организмима и производима. Биотехнологија је већ обезбедила спасилачке лекове као што су инсулин, и еритропоетин Херцептин, а изгледи да се пронађу и лекови за тренутно неизлечиве болести су прилично оствариви. Како год карактерисана, као

10 Сматра се да 40% стакленичких пливона долази од стране индустријске пољопривреде, 70% воде се троши за индустријску пољопривреду, 75% биодиверзитета већ је уништено због индустријских монокултура.

манипулација облицима живота, преобликовање живота, архитектура новог доба, последња технолошка еволуција, привреда времена које долази биће заснована на генетским ресурсима планете.

Без обзира на све изречено, биотехнологија је дефинитивно опредељење развијеног света. Да ли ће инфлација биотехнолошких проналазака довести до дефлације болести људског тела не можемо засигурно рећи. Такође, у овом тренутку не можемо знати да ли ће биотехнологија решити неке од глобалних проблема човечанства.

## V Закључак

Околност да је у Србији донето ново законодавство о заштити права оплемењивача биљних сорти заслужује позитивне оцене. Пре свега, треба истаћи да је регулатива у потпуности рађена по узору на УПОВ конвенцију и савремене тенденције у овој области. На овај начин су, с једне стране заштићена права оплемењивача сорти, а држава усаглашавањем законодавства повећала своје предиспозиције за чланство у значајне европске и светске институције и укључивање у савремене трендове у овој материји.

Закон о заштити права оплемењивача биљних сорти исправио је недостатак који је имао претходни закон. Ранији закон није предвиђао грађанскоправну заштиту права оплемењивача биља. Такав пропуст био је резултат аутоматског слеђења курса УПОВ конвенције (која такође не предвиђа грађанскоправну заштиту). Чињеница је да ово право спада у права сродна патентном праву, али није било никаквог реалног разлога да се признатим правима не обезбеди адекватна заштита. Таква грешка је уочена и нови закон обезбеђује грађанскоправну заштиту права оплемењивача биљних сорти, прописујући тужбу због повреде права оплемењивача. Носилац права оплемењивача, коме је повређено право, може у објективном року од пет година и субјективном року од три године, подићи тужбу којом може тражити престанак повреде, накнаду штете, као и објављивање пресуде о трошку туженог. Осим, тога, нема никаквих сметњи да, у случају повреде права оплемењивача носилац права може остварити заштиту и по основу одредаба прописа о нелојалној конкуренцији.

Без обзира на позитивне стране новог законодавства, с друге стране, истакли би смо и нека критичка и забрињавајућа запажања у погледу њега.

Основна замерка нашем Закону о правима оплемењивача усмерена је ка одредбама које омогућавају да и творци генетски модификованих сорти добију правну заштиту.

Аутор овог рада има знатно озбиљније замерке и резерве према Закону о признавању сорти пољопривредног биља. Чини се да је он још експлицитнији у погледу допуштања регистравања и увоза непроверених, па и сумњивих сорти, а нарочито у погледу ГМО.

Наведена решења која садржи наше ново законодавство, с правом, изазивају дилеме и оправдане страхове, јер утиру пут за легалну заштиту или увоз ГМО, а тиме и за производњу генетски модификоване хране. Ово, нарочито због тога што последице употребе оваквих производа по људску и животињску исхрану, још увек нису у потпуности испитане и, у најмању руку су ризичне и неизвесне. Стога, ове теме и питања, у времену које је пред нама, биће предмет посебне пажње, не само научне већ и најшире јавности.

**Vidoje SPASIĆ, PhD**

**Associate Professor at the Faculty of Law, University of Niš**

## **NEW LEGISLATION ON THE PLANT BREEDERS' RIGHTS IN SERBIA**

### **Summary**

*Plant breeders' rights, also known as plant variety rights, are rights granted to the breeder of a new variety of plant that give him exclusive control over the propagating material (including seed, cuttings, divisions, tissue culture) and harvested material (cut flowers, fruit, foliage) of a new variety for a number of years.*

*In the past two years, Serbia passed two Laws related to this topic. Those Laws are modern, progressive and positive, since they improve the legal status of breeders of new plant varieties.*

*However, these are some disadvantages as well as risk involved with those regulations. For instance, there is a possibility to acquire the breeder's right even on genetically modified plants. It carries a great risk to humans and animals, because there is still no evidence of the consequences of the GMO use.*

**Key words:** *plant breeders' right, plant variety, seed.*